
107. YILINDA ADANA ERMENİ OLAYLARI: SEDA BAYINDIR ULUSKAN İLE SÖYLEŞİ

13.04.2016

Yeni Adana gazetesi yazarı Ahmet ERDOĞDU, tarihe Adana İğtişası olarak geçen Adana Ermeni Olaylarının 107. Yılında, Akademisyen yazar Dr. Seda Bayındır ULUSKAN ile İstanbulda konuştu.

Gazetenin kurucusu merhum Ahmet Remzi YÜREĞİR, 17 yaşında Adana Ermeni Olaylarına şahit olmuştur. Bu olaylar sırasında yaşanan Arabacı Han Faciasını şöyle anlatmaktadır:

Eski Osmanlı bankası binasının önünden geçen cadde o zaman yoktu. Tam kuyumcu çarşısı olan yerle bu caddenin bulunduğu mahal, geniş bir handı. Burasına Arabacı Han denilirdi. Birçok odaları vardı. O vakit Adananın iş mevsimi de olduğu için civar vilayetlerden çalışmak üzere birçok Müslüman amele gelmişti. Yerleri olmadığı için tabii hanlarda yatıyorlardı. İşte İğtişası çıkınca bu zavallı Müslüman amele bu hana giderek saklanmışlardı. Halbuki burası tam Ermeni mahallesinin ortasında ve komitecilerin faaliyet gösterdiği bir yerdeydi. Silah patlar patlamaz Ermeniler hana hücum ederek bu zavallı müdaafasız Müslüman kardeşlerimizi kesmeye başlamışlardı. Ermeni kasaplardan Haçınlı kasap Haço, Çolakyanların kasap Misak ve kardeşleri, daha birçok Ermeni kasapları, ellerinde satırları olduğu halde Müslümanların üzerlerine yürümüşler canlı canlı çengellere takıp adeta hayvan parçalar gibi uzuvlarını keserek, 1 okka et 4 meteliğe, diye bağırıp şehit etmişlerdi.

107. YILINDA ADANA ERMENİ OLAYLARI

SEDA BAYINDIR ULUSKAN İLE SÖYLEŞİ

Tarihe Adana İğtişası olarak geçen Adana Ermeni Olaylarını, Dr. Seda Bayındır ULUSKANla konuştuk.

A.ERDOĞDU- Sayın Uluskan, Yüksek Lisans Tezinizi 1909 Adana Ermeni Olayları üzerine yaptınız. Şu an yine aynı konuyla ilgili basılmak üzere olan bir kitap çalışmanız var. Bize Adana Ermeni Olaylarının çıkış nedenlerini anlatır mısınız? Adanada Ermeniler ne yapmak istiyorlardı?

S.ULUSKAN- Adana Olayları, üzerinden bir asır geçmiş olmasına rağmen hala önemini koruyan bir konudur. Olayların çıkış sebepleri bugüne kadar iki tarafta da farklı şekillerde anlatım bulmuştur. Olaylardan Ermeniler Türkleri, Türkler de Ermenileri sorumlu tutmuş, karşılıklı suçlamalar bugüne kadar gelmiştir. Ermeni yazarlar; Adana ve civarındaki Ermenilerin ekonomik durumlarının Müslümanlardan daha iyi duruma gelmeye başlaması, bölgede sahip oldukları arazilerin giderek genişlemesi ile bunun Müslüman toprak sahipleri üzerinde yarattığı baskı ve huzursuzluktan

bahsederek meseleyi ekonomik nedenlere bağlamaktadırlar. Şüphesiz olayların arkasında ekonomik nedenlerin de önemli payı vardır. Ancak meseleyi ne sadece ekonomik gerekçelerle ne de Ermenilerin Meşrutiyete sahip çıkması ve bunun da Meşrutiyet karşıtlarının tepkisini çekmesi neticesinde çatışmaya döndüğü şeklinde ifade etmek mümkündür. Olayların perde arkasında çok ciddi siyasi nedenler de yatmaktadır. Adana Olayları, Esat Urasın da belirtmiş olduğu gibi, aslında Ermenilerin Kilikya olarak tanımladıkları bölgede küçük bir Ermenistan yaratma hayaliyle başlattıkları bir harekettir. Neden Kilikya? Çünkü Adana dinî, tarihî, stratejik ve ekonomik açıdan büyük öneme sahip bir vilayettir. Sis Katagikosluğunun burada bulunması, sahilde ve Bağdat Demiryolu üzerinde bulunan vilayete, herhangi bir karışıklık durumunda yabancı devletlerin kolaylıkla müdahale etmesine müsait olması ile arazinin geniş ve verimli olması tüm dikkatleri buraya çekmiştir. Şu durumda olayların arkasında yatan nedenleri şöyle sıralamak mümkündür: Ermenilerin, devletin içinden geçtiği zor zamanı fırsat bilerek bölgede küçük bir Ermenistan yaratma arzusu, Avusturya, Bulgaristan, Girit gibi yerlerde çıkan isyanların Ermenileri cesaretlendirmesi, Çukurovada daha fazla toprak sahibi olma niyetleri ile ekonomik olarak giderek güçlenmelerinin Müslüman halk üzerinde yarattığı endişe, Ermeni komitelerin bölgedeki faaliyetleri, tarafların karşılıklı olarak aşırı derecede silahlanması, Ermenilerin Meşrutiyete sahiplenmelerinin özellikle Meşrutiyet karşıtları üzerinde yarattığı antipati, Piskopos Muşegin kendi halkı üzerinde yarattığı etki ve kışkırtmalar ile vilayette dolaşan kimi gerçek kimi uydurma pek çok şayia...

A.ERDOĞDU- Olayların 31 Mart Olayı ile bir bağlantısı var mıdır?

S.ULUSKAN- Adanada olayların neden 31 Martın hemen ertesi günü çıktığı ile bu iki olayın birbiriyle bağlantısının olup olmadığı merak konusudur. Ermeni yazarlar ile bazı Türk araştırmacılar bu iki olayın birbiriyle bağlantılı olduğunu savunurlar. Bu teze göre, 31 Mart Olayında rol oynadığı bilinen Derviş Vahdetînin İttihad-ı Muhammedî hareketinin vilayete propaganda için adamlar gönderdiği, Müslümanları Hristiyanlar aleyhine kışkırttığı, vilayette Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki tansiyonun yükselmesinin sağlandığı, Meşrutiyeti hazmedemeyenlerin Meşrutiyet taraftarı ve savunucusu olan Ermenileri yok etmek için İstanbuldaki karışıklığı fırsat bildiği, hatta Sultan Abdülhamidin de bu olayda bizzat parmağının olduğu iddia edilir. Evet, 31 Mart Olayı, arkasında yerli yabancı bir sürü itici gücün olduğu bir ayaklanmadır. İstanbulda büyük karışıklıklara neden olan bu olay sonunda çok da kan dökülmüştür. Ancak İstanbulda 13 Nisan günü (31 Mart) çıkan olayların Adanada 14 Nisanda başlayanlarla doğrudan bir ilişkisi yoktur. Her şeyden önce Adanadaki gerginlik ve küçük çaplı olaylar günler öncesinden başlamıştır. Vilayete hâkim olan gerilim yerini o gün çatışmaya bırakmıştır. Olayların bir gün arayla patlak vermesi doğal olarak birbiriyle bağlantı kurulmasına neden olmuştur. 31 Mart ile bağlantı kurulması başta Ermenilerin işine gelmiştir. Çünkü İstanbuldaki olayları Adanaya bağlamak suretiyle hem Adana halkını Meşrutiyet karşıtı lanse ederek kendilerini Meşrutiyetin savunucusu durumuna getirmişler hem de meseleyi ekonomik ve siyasi nedenlerin ekseninden çıkartarak irticai bir olay kisvesine sokmuşlardır. Bu da hedef saptırmaktan başka bir şey değildir. Bu arada, 31 Mart Olayında parmağı olmayan II. Abdülhamidin, Adana Olaylarında da hiçbir şekilde dahli olmadığını söylemekte fayda vardır.

A.ERDOĞDU- Olaylar sırasında yabancı devletlerin tutumu ne olmuştur?

S.ULUSKAN- Yabancı devletlerin Adanada olayların çıkmasında herhangi bir rolü yoktur. Ancak olaylar patlak verdikten sonra bilhassa konsolosluklarda çalışan memurlar, tercümanların kanalıyla meseleden haberdar olmuşlar ve gelişmeleri yakından takip etmeye başlamışlardır. Olaylar

sırasında zarara uğrayanlar arasında misyonerler ve konsolosluklar da vardır. Bundan dolayı İngiltere, Fransa gibi devletler meseleyi yakından takip etmişlerdir. Bilhassa İngiliz Konsolos Yardımcısı Doughty-Wylie olayların en yakın takipçisi olmuştur. Bunun dışında pek çok devlet Mersin açıklarına savaş gemilerini göndermiştir. Ermenilerin amacı büyük devletlerin bölgeye dikkatlerini çekmek ve bir askeri müdahalede bulunmalarını sağlamaktır. O yüzden bu teşebbüs Adanalı Ermenileri çok heyecanlandırmış ve beklentilerini yükseltmiştir. Fakat Akdenize savaş gemilerini gönderen devletler beklenildiği gibi asker çıkartıp müdahalede bulunmamışlardır ki bu durum Ermenileri hayal kırıklığına uğratmıştır. İstanbul Hükûmeti üzerinde psikolojik bir baskı yaratmayı hedefleyen bu teşebbüsün, hem İstanbul hem de Adanalı yetkilileri fazlasıyla telaşlandırdığı ve tansiyonu yükselttiği kesindir.

A.ERDOĞDU- Adana Ermeni Olaylarında çok suçlanan İtidal Gazetesi sahibi ve yazarı İhsan Fikri Beyin gazetesi bugünkü Türkçe ile yayımlandı. Ermenilerin söyledikleri gibi İhsan Fikri Beyin olaylar olana kadar Ermeniler aleyhinde hiçbir kötü yazısı yok. Bu gazetenin yazarları arasında Ermeniler de var, bu konuda neler söylemek istersiniz?

S.ULUSKAN- İtidal gazetesinin tamamını inceledim. İhsan Fikrinin yazılarını okudum. Gerçekten de İhsan Fikrinin özellikle olaylardan önce Ermeniler aleyhine yazılmış hiçbir kötü yazısı yok. Daha ziyade halkı uyarmaya, bilinçlendirmeye ve itidalli olmaya çağırdığı görülüyor. Gazetede, olaylar patlak verdikten sonra yaşananların etkisi, paniği ve heyecanı yazılmış çok sayıda yazı çıkıyor. Bu yazılarda da Ermenilerin kendilerine yaşatmış oldukları, reva görmüş oldukları bu acının bir nevi hesabı soruluyor. Yazılar, duygusal bir dille, yaşanan acının ve paniğin şokuyla yazılmıştır. Başta İhsan Fikri olmak üzere tüm yazarların yazılarında, Adanada yaşanan dehşetin şoku, acısı ve şaşkınlığını görmek mümkündür. Yazarlarından bir tanesi de Artin Arslanyandır. Ancak O, olaylardan sonra gittiği Kahirede yayınladığı bir broşürde, tüm kabahati İstanbul Hükûmetine yükleyerek, Adanada adil bir yargılama yapılmadığını, aslında adaletin mahkûm edildiğini iddia etmiştir.

A.ERDOĞDU- Aradan geçen zaman süresince muhakkak yeni belgelere de ulaştınız. Yeni belgelerde daha önce bilmediğimiz neler var?

S.ULUSKAN- Bu çalışmada ağırlıklı olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri kullandık. Bunun dışında İngiliz Arşivinden konuyla ilgili bazı belgelere de ulaştık. Kitapta Osmanlı Arşiv belgelerine ilaveten bunlara da yer verdik. Bu belgelerde Adana, İstanbul ve Londra arasında konuyla ilgili geçen yazışmalar mevcuttur. Dönemin basınında konuyla ilgili çıkan haberlere de geniş yer ayırdık. Hem İstanbul hem de Adana basınından olayların gelişme süreci ve sonrası hakkında detaylı bilgiler elde ettik. Ancak bu detayların, söyleşinin hacmini oldukça aşacak mahiyette olduğunu söyleyebilirim.

A.ERDOĞDU- Sizce Adana Olaylarının sorumluları kimlerdir? Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşanın, olaylar öncesi gerek Mehmet Asaf Bey, gerekse Vali Cevat Bey tarafından uyarılmasına rağmen gerekli önlemleri almamasını neye bağlarsınız? Vali Cevat Beyin yerine gelen Mustafa Zihni Paşa ne suç işlemiştir de görevinden alınıp yerine Cemal Bey Vali yapılmıştır?

S.ULUSKAN- Adana Olayları çıkmadan önce Ermenileri cesaretlendiren, silahlanmalarını tavsiye eden ve yaptığı propaganda ile vilayetteki gerginliğin şiddete dönüşmesinde büyük rol oynayanların başında Piskopos Muşeg Seropyan ile Ermeni komitacılar gelmektedir. Bunların dışında tabi ki Adana Valisi Cevat Bey, Kumadan Mustafa Remzi Paşa, Mehmet Asaf gibi yerel yöneticilerin gösterdikleri acziyet ve basiretsizliği de zikretmek gerekir. Aynı şekilde, başta

Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa olmak üzere dönemin İstanbul Hükûmeti de yaşanan bu trajedinin sorumlusudurlar.

Olaylar öncesinde yerel yöneticiler tarafından defalarca uyarılmış olmasına rağmen Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa bir türlü gereken tedbirleri almaz. Bunun arka planında, 1897de Adanada kısa bir süre valilik yapmış olan sadrazamın Adanada bu tür bir karışıklığın çıkmayacağına olan inancı yatmaktadır. O, Adanada Türklerle Ermenilerin kardeş gibi geçindiklerini, birbirlerini çok sevdiklerini ve aralarında bir hadise çıkmasına imkân olmadığını savunur. Bundan dolayı da vilayetten gelen uyarıları sürekli vehim olarak kabul ederek önemsemez.

Vali Cevat Beyden sonra Adana Valiliğine getirilen Mustafa Zihni Paşa, II. Divan-ı Harb-i Örfide yargılanarak beraat eden Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Mehmet Asaf Beyin Meclis-i Vükela kararıyla tekrar tutuklanması kararına uymaz. Paşa, bu mesuliyete iştirak edemeyeceğini cevaben İstanbulla bildirir. Büyük ihtimalle de bundan sonra İstanbulla çağırılarak görevden alınır.

A.ERDOĞDU- Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Mehmet Asaf Bey neden üç defa Divan-ı Harbe gönderilmek istenmiştir?

S.ULUSKAN- Mehmet Asaf Bey iki kez Divan-ı Harpte yargılanır ve ikisinde de beraat eder. Çıkan bu beraat kararları hem Adana ve İstanbuldaki Ermeni kamuoyunu hem de konsolosluklar ile basını (bilhassa İstanbuldaki Ermeni basını) son derece rahatsız eder. Çünkü Ermenilere göre Mehmet Asaf, Payas Hapishanesindeki mahkûmları salıvermek, halka silah dağıtmak gibi suçlar işlemiştir. Asaf, o günlerde merkeze ve İstanbulla çektiği heyecanlı telgraflardan ötürü Hükûmet tarafından da ağır eleştiriler almıştır. Bundan dolayı Ermeniler, olaylardan birinci derecede sorumlu tuttıkları kişilerin başında gelen Mehmet Asafın delil yetersizliğinden iki kez beraat etmesini hiçbir şekilde kabullenemezler. Asafın üçüncü kez yargılanma kararının çıkmasında da hiç şüphesiz Ermeni basını ve kamuoyunun, yabancı devletlerin hükûmet üzerindeki baskısı fazlasıyla etkili olmuştur.

A.ERDOĞDU- Adana Olaylarında verilen idam ve mahkûmiyet kararlarında, iktidardaki İttihat Terakki Partisi ve Taşnaksutyun Partisinin aralarında yaptıkları anlaşma ile Yeğişe Turyanın istifası arasında nasıl bir bağlantı vardır?

S.ULUSKAN- 31 Mart Olayı ve Adana Olayları üzerine bir durum değerlendirmesi yapan İttihat ve Terakki ile Taşnak Komitesi muhalefete karşı işbirliği yapma kararı almış ve hatta iki cemiyet ortak bir metin üzerinde de anlaşmıştır. Bu işbirliği, genel anlamda iyi de karşılanmıştır. Haziran ayında Patrikliğe tayin olunan Turyan Efendi ise hükûmetin Ermeni müracaatlarını dikkate almadığını ileri sürerek, bu tutumu protesto etmek amacıyla Eylül 1909da istifa etmiştir. Ermeni Patriğinin istifası tabi ki kısa süreli bir krize neden olmuştur. Bu arada Turyan Efendinin görevinden yaklaşık 4 ay uzak kalması Patrikhanedeki işleri aksatmış, her taraftan şikâyetler gelmeye başlamıştır. Ermeni Meclis-i Umumisi yaptığı görüşmeler sonunda Patriğin görevine geri dönmesini kabul etmiştir. Nitekim Babıali ile yapılan görüşmeler sonucunda da Patrik Turyan Efendi görevine yeniden başlamıştır. Patriğin istifası aslında verilen mahkûmiyet ve idam cezalarına dikkat çekmek ve oluşturulacak kamuoyu baskısı ile Ermenilerin cezalandırılmasını önlemek için yapılmış bir hamledir.

A.ERDOĞDU- Ermeni papazı Muşeg hakkındaki görüşlerinizi açıklar mısınız?

S.ULUSKAN- Muşeg Efendi kendi cemaati tarafından çok sevilen, sadece dinî değil siyasi faaliyetleri ile de ön plana çıkmış bir kişiliktir. Olaylar öncesinde Ermenileri silahlanmaya teşvik etmiş, kasaba kasaba dolaşarak cemaatini örgütlemiştir. Muşeg Efendi, Adana olaylarının ana

aktörlerinden birisidir ve olayların çıkmasında da büyük rol oynamıştır. Ancak hak ettiği cezayı almamıştır.

A.ERDOĞDU- Ermenilerin iddia ettiği gibi 20-30 bin Ermeni ölmüş müdür? İki taraf için gerçeğe yakın ölü sayısı nedir?

S.ULUSKAN- Adanada yaşanan bu trajik olayda toplam ölü sayısı hakkında kesin bir rakam vermek neredeyse imkânsız. 20-30 bin Ermeninin hayatını kaybettiği iddiaları ise tamamen hayal mahsulü dayanaktan yoksun iddialar. Dönemin hükûmeti ve olayların hemen sonrasında bölgede görev alan vilayet idarecileri ölü sayısını ortaya çıkarmak için büyük çaba sarf ediyorlar. Varılan sonuç, elimizdeki resmî verilerden de görüldüğü üzere toplam kaybın (Müslim-Gayrimüslim) 10 binin altında olduğu yönünde.

A.ERDOĞDU- Adana Ermeni Olaylarında Türkler açısından hak yerini bulmuş mudur?

S.ULUSKAN- Adanada Divan-ı Harpler tarafından yapılan yargıda yüzlerce insan tutuklanır. Bunların içinden sadece 6 Ermeniye mukabil 50 Müslüman idam edilir. Tutuklananların çok büyük bir kısmı yine Müslümandır. Ermeniler bugün mahkemelerin adaletini sorgulamaktadır. Şu çok açıktır ki kamuoyu baskısı yüzünden adalet hiç de Müslümanlardan yana olmamıştır. Meseleyi bir an önce kapatmak ve üzerlerindeki baskıdan kurtulmak isteyen İttihatçılar da buna göz yummuşlardır. Dolayısıyla Adanada adaletin Müslümanlar lehine işlemediği, büyük haksızlıkların yaşandığı ortadadır. Bahçe Müftüsü ve arkadaşlarının sorgulanmadan alelacele idama gönderilmeleri, Mehmet Asafın beraat etmesine rağmen ısrar ve inatla üç kez mahkemeye sevk edilmesi, İhsan Fikrinin verilen sürgün cezası yüzünden genç yaşta hayatını kaybetmesi, buna mukabil Muşeg Efendinin, Çalyan Karabetin ya da Gökdereliyanın cezasız kalması buna verilebilecek en somut örneklerdir.

A.ERDOĞDU- Size göre olaylar tam anlamıyla açıklığa kavuşmuş mudur?

S.ULUSKAN- Başbakanlık Osmanlı Arşivinin son yıllarda tasnifini tamamlayıp araştırmacılara açtığı belgeler sayesinde bugün Adana Olayları hakkında daha fazla bilgi sahibiyiz. Gerek benim gerekse diğer araştırmacıların yapmış oldukları yeni çalışmalarla bu konunun büyük oranda açıklığa kavuştuğunu söyleyebilirim.